

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦУКРОБУРЯКОВОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті висвітлено особливості розвитку цукробурякового комплексу Харківської області. Проаналізовано динаміку посівних площ, валових зборів, урожайності та рентабельності вирощування цукрових буряків у регіоні за період з 1990 р. до 2011 р. Виявлено внутрішньорегіональні відмінності у розвитку буряківництва. Визначено рівень забезпеченості районів цукровою сировиною. Охарактеризовано територіальні особливості цукрової промисловості регіону. Окреслено проблеми розвитку цукробурякового комплексу регіону та запропоновано заходи щодо їх розв'язання.

Ключові слова: буряківництво, цукробуряковий комплекс, цукрова промисловість, рентабельність, урожайність.

Ю.И. Кандыба. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ САХАРОСВЕКОЛЬНОГО КОМПЛЕКСА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье отражены особенности развития сахаросвекольного комплекса Харьковской области. Проанализирована динамика посевных площадей, валовых сборов, урожайности и рентабельности выращивания сахарной свеклы в регионе за период с 1990 г. до 2011 г. Выявлены внутрирегиональные различия в развитии свекловодства. Определен уровень обеспеченности районов сахарным сырьем. Охарактеризованы территориальные особенности сахарной промышленности региона. Очерчены проблемы развития сахаросвекольного комплекса региона и предложены мероприятия по их решению.

Ключевые слова: свекловодство, сахаросвекольный комплекс, сахарная промышленность, рентабельность, урожайность.

Yu.I. Kandyba. TERRITORIAL FEATURES OF SUGAR INDUSTRY COMPLEX IN KHARKIV REGION. The features of the sugar beet industry complex development Kharkiv region are reflected in the article. The dynamics of sowing areas, gross collections, productivity and profitability of sugar beet growing in the region from 1990 till 2011 is analyzed. Intraregional differences in sugar beet production development are exposed. The level of provision districts by sugar material is defined. The problems of development of the sugar beet industry complex are described and measures on their decision are offered.

Keywords: sugar beet, sugar beet industry complex, saccharine industry, profitability, productivity.

Постановка проблеми. Цукробуряковий комплекс є одним з провідних підкомплексів АПК Харківської області. Традиційна галузь – цукрова промисловість – ще понад 10 років тому була однією з галузей спеціалізації харчової промисловості регіону, забезпечуючи не лише потреби населення, а й маючи експортний потенціал. Однак за останні 15 років у цукробуряковому комплексі загалом спостерігається стійка тенденція скорочення посівів цукрових буряків та зменшення їх валового збору. На рівні адміністративних районів простежу-

ється нестійка динаміка посівних площ, урожайності та валових зборів цукрових буряків. Ситуація у буряківництві ускладнюється скороченням ринку збуту цукрових буряків, адже кількість цукрових заводів у Харківській області скоротилася до 8, з яких працюють 6.

Метою дослідження є виявлення тенденцій розвитку та внутрішньорегіональних особливостей цукробурякового комплексу Харківської області.

Аналіз попередніх досліджень. Виходячи із стратегічно важливого значення цукробурякового комплексу в економіці України, проблеми його розвитку привертають увагу багатьох вчених. Питання функціонування цукробурякового комплексу України піднімаються у працях економістів О.М. Варченко, М.Ю. Коденської [2], В.П. Мартянова, А.В. Печенюка [1], П.Т. Саблука [2] та інших науковців. Однак залишаються недостатньо висвітленими проблеми буряківництва та цукрової промисловості на регіональному рівні. Регіонально-економічний підхід до аналізу проблем функціонування цукробурякового комплексу доцільно доповнити суспільно-географічним, акцентувавши увагу на територіальних (внутрішньорегіональних) умовах, чинниках та особливостях розвитку галузей комплексу.

Виклад результатів дослідження. Цукробуряковий комплекс Харківської області перебуває у складній ситуації, головною рисою якої є нерентабельність виробництва цукрових буряків і цукру. Це зумовлено як підвищенням собівартості вирощування цукросировини, так і збільшенням конкурентного тиску з боку іноземних виробників цукру.

Загалом за період з 1995 по 2011 рр. посівні площі під цукровими буряками у Харківській області скоротилися майже у 3,3 рази (із 118,1 до 36,2 тис. га) (рис. 1).

Незважаючи на збільшення посівних площ під цукровими буряками у 1995 та 2006 роках у порівнянні з попередніми роками, загалом простежується тенденція до загального скорочення посівів цієї технічної культури. Причини цього полягають у зниженні рентабельності вирощування цукрового буряка як сировини для виробництва цукру. Проте у 2010 – 2011 роках намітилися позитив-

ні зрушення у буряківництві Харківської області, що проявилися у розширенні посівних площ – відповідно на 25 % та 18 % у порівнянні з попередніми роками.

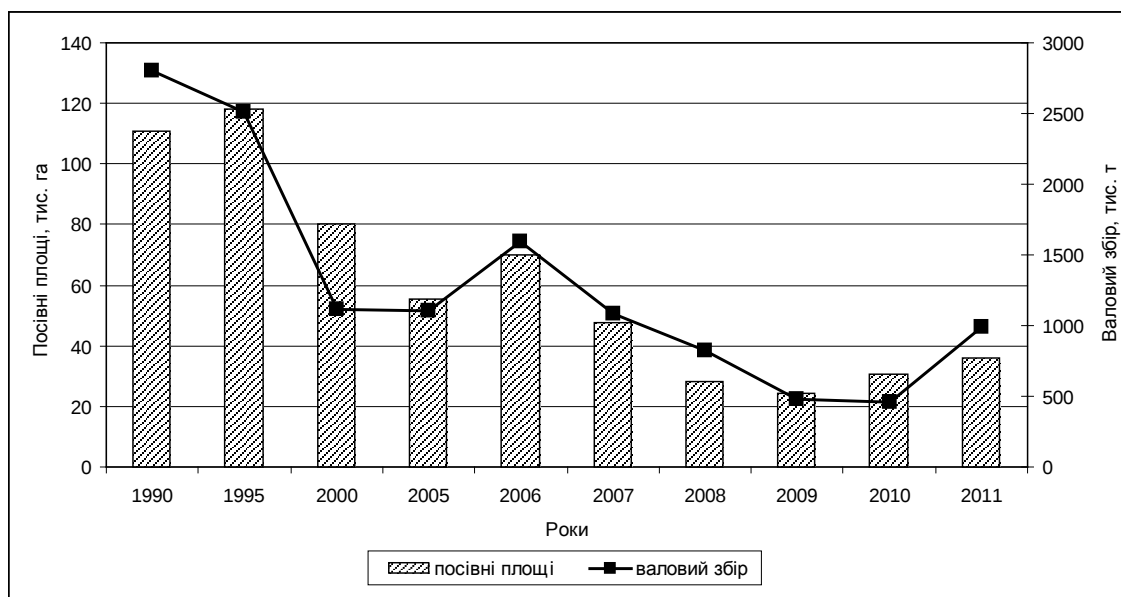

Рис. 1. Посівні площі та валові збори цукрових буряків у Харківській області з 1990 по 2011 рр. (складено автором за даними [4; 6; 8])

Динаміка валового збору цукрових буряків практично повторює зміни посівних площ за досліджуваний період. Різке скорочення обсягів виробництва цукрових буряків у 1994, 1996, 1998, 2009 роках у порівнянні з попередніми роками було пов'язане, головним чином, з економічними факторами. Це були найбільш кризові роки для економіки України і Харківської області, зокрема. У 1994 р. валовий збір цукрових буряків у регіоні скоротився майже вдвічі по відношенню до 1990 р., у 1998 р. – в 4 рази [4].

У першій половині 2000-х рр. спостерігалось поступове нестійке збільшення обсягів виробництва цукрових буряків, яке досягло максимуму у 2006 р., склавши майже 57 % рівня 1990 р., або майже 1,6 млн. т. З 2007 до 2010 рр. валові збори цукрових буряків у регіоні стабільно скорочувалися, що обумовлено істотним зниженням урожайності, навіть незважаючи на розширення площі збору у 2010 р. [4]. За ці 4 роки виробництво цукрових буряків в області скоротилось у 2,3 рази.

У 2011 р. 82 % валового збору цукрових буряків у Харківській області за-

безпечували сільськогосподарські підприємства, у тому числі 14 % - фермерські господарства [8].

Стабільне зниження урожайності цукрових буряків у 1990-х роках від 250 до 150 ц з га змінилося її зростанням з 2000 по 2008 рр., коли було досягнуто її максимального значення – майже 300 ц з га. У 2009 – 2010 рр. відбувалося зниження урожайності цукрових буряків від 200 до 151 ц з га, зумовлене несприятливими погодними умовами. Однак у 2011 р. їх урожайність різко зросла до 273 ц з га (рис. 2).

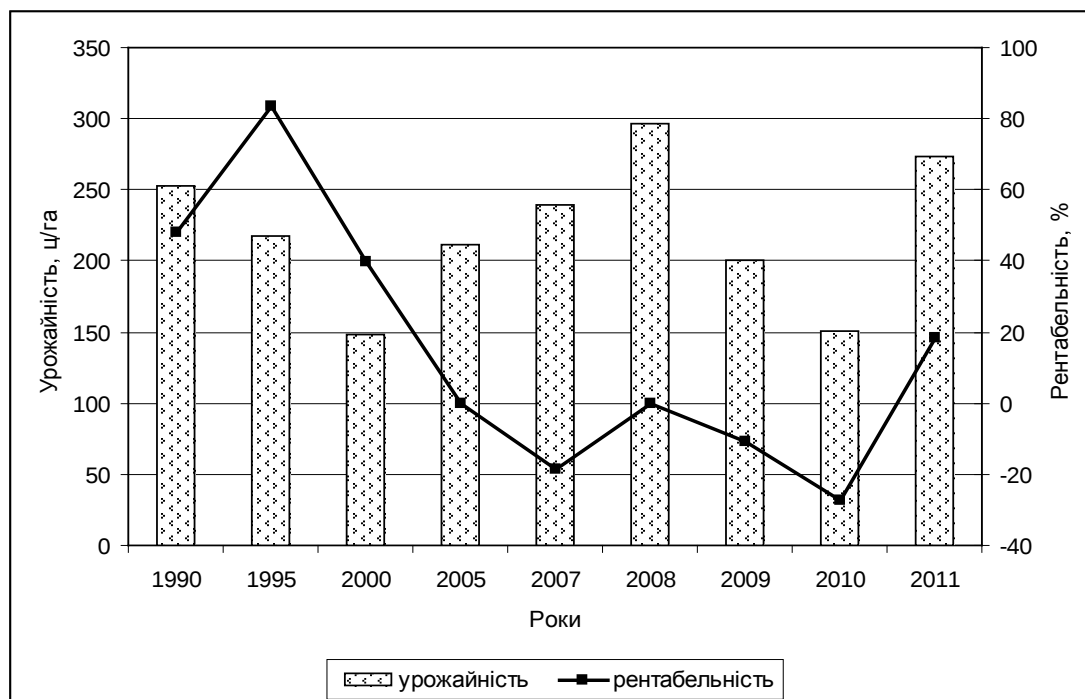

Рис. 2. Динаміка урожайності та рентабельності виробництва цукрових буряків у Харківській області за період з 1990 по 2011 рр.
(складено автором за даними [4; 8])

Якщо посівні площі змінюються переважно в залежності від загальної фінансово-економічної ситуації в регіоні і державі та ринкової кон'юнктури, то урожайність цукрових буряків у тому чи іншому році залежить в основному від метеорологічних умов. Це свідчить про невисокий рівень агротехнології, який не дозволяє підтримувати стабільну урожайність протягом певного періоду.

Одним з головних економічних показників, що характеризують виробництво, є рентабельність. Високі показники рентабельності цукробурякового виробництва у 1990-х рр. (40 – 80 %) створювали значну фінансово-економічну та

матеріально-технічну базу для розвитку галузі. Однак зменшення урожайності в цей період призвело до поступового зниження рентабельності. Підвищення цін на енергоносії та неврегульованість закупівельних цін на цукрові буряки призвели до того, що вже з 2005 р. рентабельність вирощування цукрових буряків у Харківській області знизилась до 0, а у 2010 р. становила -27,5 % [8], що зумовило подальше скорочення обсягів їх виробництва. Однак у 2011 р. рентабельність вирощування цукрових буряків підвищилась до 18,4 % (рис. 2).

Отже, розширення у 2011 р. у Харківській області посівних площ на 18 % та підвищення урожайності цукрових буряків у 1,8 рази зумовили різке збільшення обсягів виробництва цукросировини – у 2,1 рази у порівнянні з 2010 р.

При цьому у Харківській області спостерігається дуже суттєві внутрішньорегіональні відмінності у розвитку буряківництва. Найвищі збори цукрових буряків мають Краснокутський (1105 тис. ц), Сахновщинський (842 тис. ц), Кегичівський (791 тис. ц), Великобурлуцький (607 тис. ц), Вовчанський (526 тис. ц) райони (рис. 3). Ці райони характеризується також найбільшими посівними площами під цукровими буряками.

Середній показник виробництва цукрових буряків у розрахунку на 1 особу в регіоні становить 2,95 ц. У 20 районів з 27 цей показник перевищується, що свідчить про наявність буряківницької спеціалізації цих районів. Найбільш спеціалізованими районами за вирощуванням цукрових буряків є Краснокутський, Сахновщинський і Кегичівський, у яких обсяги вирощування цукрових буряків перевищують 35 ц у розрахунку на 1 особу, а також Великобурлуцький і Коломацький райони (понад 25 ц) (рис. 3). На такий територіальний розподіл виробництва ґрунтово-кліматичні умови не мають вирішального значення, оскільки Сахновщинський і Кегичівський райони розташовані у степовій зоні з чорноземами звичайними, а Краснокутський, Коломацький і Великобурлуцький райони – у лісостепу з чорноземами типовими. Вирішальне значення для розміщення буряківництва мають суспільно-географічні фактори, а саме – периферійність цих районів, висока землезабезпеченість на душу населення, близькість споживача – цукрових заводів.

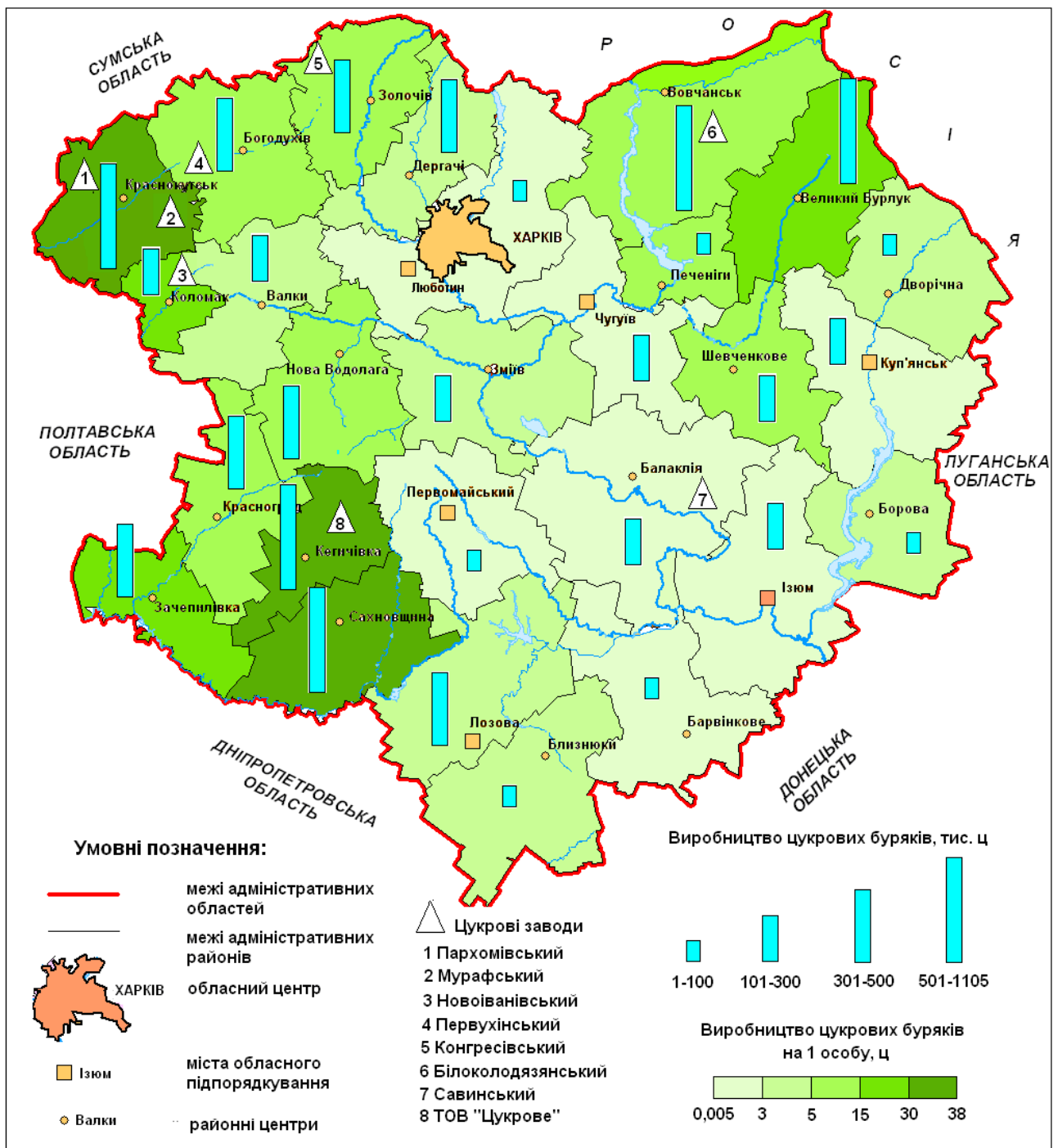

Рис. 3. Буряківництво і цукрова промисловість Харківської області у 2011 р.
(складено автором за даними [8])

Відсутня спеціалізація на буряківництві у Харківському, Барвінківському, Первомайському, Чугуївському, Балаклійському, Ізюмському і Куп'янському районах. Характерною рисою цих районів є значна чисельність населення (за винятком Барвінківського району), зумовлена наявністю міст у якості районних центрів. Відповідно рівень забезпечення населення цукровими буряками у цих районах значно нижчий від середнього показника по Харківській області.

Покращення ситуації у буряківництві Харківської області у 2011 р. насправді видається таким лише на при поверхневому аналізі. Виробничі потужності цукрових заводів Харківщини здатні переробити близько 700 тис. т цукрових буряків, повністю забезпечивши потреби регіону в цукрі на рівні 85 – 90 тис. т на рік. У 2011 р. в регіоні зібрано понад 980 тис. т цукрових буряків та вироблено близько 130 тис. т цукру, що значно перевищує місцеві потреби. Однак наявність на внутрішньому ринку більш дешевого імпортного цукру, обмежені можливості експорту вітчизняного цукру через низьку конкурентоспроможність цукрової промисловості створюють несприятливу фінансово-економічну кон'юнктуру для цукробурякового комплексу регіону. Криза надвиробництва у подальшому може призвести до зниження цін на цукор, що зменшить прибутковість виробництва цукрових буряків і цукру. Як наслідок, у подальшому слід очікувати можливого скорочення посівних площ під цукровими буряками.

У Харківській області у 2011 р. функціонувало 6 з 8 цукрових заводів (табл. 1). Розміщення цукрових заводів по території регіону в цілому відповідає географії буряківництва. 6 цукрових заводів розміщені у лісостеповій зоні, з них 5 – у північно-західних районах області. У 2011 р. після зміни власника почав працювати Савинський цукровий завод. Реконструкція цукрового заводу в смт. Чапаєве (ТОВ «Цукрове») негативно вплине на збут цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами південно-західних районів області. Однак вже у 2013 р. цукровий завод після реконструкції почне функціонувати.

Таблиця 1

Підприємства цукрової промисловості Харківської області

№	Підприємство	Місце розташування	Виробнича потужність (т цукрових буряків за добу)	Стан
1.	ПАТ «Первухінський цукровий завод»	Богодухівський район, смт. Гути	3000	Працює
2.	ВАТ «Новоіванівський цукровий завод»	Коломацький район, смт. Коломак	1900	Працює
3.	ПСП «Явір»	Краснокутський район, с. Мурафа	850	Працює
4.	ТОВ СП «Білий Колодязь»	Вовчанський район, смт. Білий Колодязь	3000	Працює
5.	ТОВ «Агропромислова	Балаклійський район,	2550	Працює

	компанія Савинська»	сmt. Савинці		
6.	НПФ «Синтал Д» ТОВ «Конгресівський цукровий завод»	Золочівський район, с. Олександрівка	1100	Працює
7.	ТОВ «Цукрове»	Кегичівський район, сmt. Чапаєве	3000	Не працює
8.	НПФ «Синтал Д» «Пархомівський цукровий завод»	Краснокутський район, с. Пархомівка	1750	Не працює

Висновки. Незважаючи на позитивні зрушення у цукробуряковому комплексі Харківської області, пов'язані з розширенням посівних площ, урожайності та валових зборів цукрових буряків, а також збільшенням обсягів виробництва цукру, поки що зарано говорити про вихід галузей комплексу з кризи. Головна проблема полягає у низькій конкурентоспроможності буряківництва та цукрової промисловості регіону, яка зумовлена високою собівартістю місцевої цукросировини та впливом дешевшого імпортного цукру на регіональному ринку. Для розв'язання проблем цукробурякового комплексу необхідна виважена кредитно-фінансова політика, спрямована на підтримку виробників цукрових буряків та цукру. Нарощена місцева сировинна база слугуватиме основою для розвитку цукрової промисловості та відновлення її втрачених позицій у Харківському регіоні.

Виявлені тенденції розвитку та внутрішньорегіональні особливості буряківництва і цукрової промисловості Харківської області є основою для подальших суспільно-географічних досліджень, на основі чого будуть визначені проблеми та запропоновані шляхи оптимального розвитку цукробурякового комплексу регіону.

Література

1. Печенюк А.В. Становлення та розвиток ринку цукрових буряків у зоні інтенсивного бурякосіяння: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.07.02 – Економіка сільського господарства і АПК / А.В. Печенюк. – Тернопіль, 2006. – 22 с.
2. Саблук П.Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: Монографія / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Вла-

сов та ін.; за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.

3. Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукції сільського господарства (1996-2011рр.) // Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/stat/stat_inf/sg/tab8.html
4. Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / [відп. за вип. Г.А. Хлудєєва]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2010. – 159 с.
5. Сільськогосподарський портал. – Режим доступу: www.silgosp.com.
6. Соціально-економічне становище Харківської області за 2011 рік (повідомлення для засобів масової інформації) / [відп. за вип. М.О. Григорчук]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – 18 с.
7. Стан сільського господарства Харківської області за 2011 рік (експрес-випуск). – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – Вип. № 61. – 3 с.
8. Харківська область у 2011 році (статистичний щорічник) [Електронний ресурс] / [за ред. О.Г. Мамонтової]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – 581 с.